

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

BRİTANIYA UŞAQ ƏDƏBİYYATININ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

İxtisas: 5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (ingilis ədəbiyyatı)

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Səadət Namiq qızı Əliyeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2021

Dissertasiya işi Azərbaycan Universitetinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Şahin Həmid oğlu Xəlilli

Rəsmi oponentlər: filologiya elmləri doktoru, dosent
Nigar Vəliş qızı İsgəndərova

filologiya elmləri doktoru, dosent
Həmidə Əhməd qızı Əliyeva

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Səadət Xəlid qızı Abdurəhmanova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Dillər Universiteti 12 Dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının
sədri:

filologiya elmləri doktoru,
akademik
Kamal Mehdi oğlu Abdullayev

Dissertasiya şurasının elmi
katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
İradə Nadir qızı Sərdarova

Elmi seminarın
sədri:

filologiya elmləri doktoru,
professor
Cəlil Qərib oğlu Nağıyev

IŞIN ÜMUMİ SƏCIYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Qloballaşan dünyada ümumi ədəbiyyatın övladı olan “uşaq ədəbiyyatı”nın inkişaf istiqamətlərinin araşdırılması bu və ya digər xalqın sosial və mədəni inkişafının müəyyənləşdirilməsində aktual və əhəmiyyətli hadisə kimi diqqəti çəkir. Həm uşaq şəxsiyyətinə, həm də sosial inkişafa təsiri ilə seçilən uşaq ədəbiyyatı zamansız ənənələri və konteksti özündə təcəssüm etdirən *“kitablarla ədəbi irsin bir nəsilədən yeni nəslə ötürülməsində əsas vasitələrdən biri”*¹ kimi dəyərləndirilir və o, sivil dünyada qloballaşmanın təkamül yolunda öz ədəbi-mədəni mövqeyinin aydınlaşdırılmasında ciddi əhəmiyyət daşıyır.

Lakin tarixin yaddaşında qalan, nəsilədən-nəslə, əsrdən-əsrə köçürülən, ötürülən şifahi xalq ədəbiyyatının bədii məhsullarından olan uşaq ədəbiyyatının keçdiyi yol, istiqamətlər tədqiqatçı alimlərin araşdırmalarında həmişə mübahisələr doğurmuşdur. Müasir ədəbiyyatşünaslığın ən aktual mövzularından biri olan uşaq ədəbiyyatının əhatəli öyrənilməsində, ədəbiyyatın qarşılıqlı zənginləşmə prosesində mühüm vasitəyə çevrilən tərcümələrlə yanaşı elmi araşdırmaların aparılması xalqların mənəvi yaxınlaşmasında daha mükəmməl “körpü” yarada bilər. Bu baxımdan yazıya alındığı tarixin təxminən 350 yaşı olduğu müəyyənləşdirilən Britaniya uşaq ədəbiyyatının öyrənilməsi müasir qloballaşma dövründə yalnız tarixi təcrübənin deyil, o cümlədən müasir ədəbi əlaqələrin daha da genişləndirilməsinə yeni imkan və perspektivlər açır.

Uşaq ədəbiyyatının intensiv inkişaf istiqamətində ayrı-ayrı incəsənət növlərinin inteqrasiyası və zənginləşməsi, xüsusilə uşaq ədəbiyyatının tərcümələrlə ümumbəşəri keyfiyyətlərin uşaq təxəyyülünə güclü təsir göstərdiyi ədəbi tənqidin diqqətindən yayınmamışdır. Son dövrdə – qloballaşmanın həyatımıza nüfuz etdiyi zamanda Qərb uşaq ədəbiyyatının orijinal mətnləri və tərcümələri bazasında ədəbi prosesin inkişafına kömək edə bilən bu kimi mövzuların öyrənilib araşdırılması müasir ədəbiyyatşünaslığın

¹ Zipes, J. The Norton Anthology of Children's Literature. The Traditions in English. / J.Zipes, L.Paul, L.Vallone [et al.]. – New York, London: W.W.Norton &Company, – 2005. – p.3

aktual mövzularından biri kimi müəyyənləşdirilə bilər.

Qərbi Avropada, o cümlədən Böyük Britaniyada hələ XVII əsrin sonlarında və XVIII əsrin əvvəllərində uşaq ədəbiyyatının pərvəriş tapdığını qeyd edən tədqiqatçı alimlər Britaniya uşaq ədəbiyyatının ümumi ədəbiyyatın mühüm sahələrindən biri kimi onun uşaq ədəbiyyatı adı ilə yarandığının daha düzgün və elmi əsaslı olduğunu iddia edirlər. Doğrudur, qeyd etdiyimiz dövrlərdə uşaq ədəbiyyatının çoxşaxəli janrları sırasında şəkilli kitablar (picture books), sehrli nağıllar (fairy tales), heyvanlar haqqında hekayələr (animal stories), məktəb hekayələri (school stories), fentezi (fantasy), uşaq poeziyası (children's poetry) mühüm yer tutmuş, ədəbiyyatın inkişaf mərhələlərində yeni istiqamətləri özündə ehtiva etmişdir.

Qeyd etdiyimiz dövrün ədəbi janrlarından biri də “chapbook” (“bayağı kitab”) adı ilə məşhur olmuşdur. Əslində “chapbook” (“bayağı kitab”) ballada, şeir və nağıllar toplusu mənasını ifadə edir və bu sözün 1798-ci ildən ədəbi dövriyyəyə daxil olduğu söylənilir. Lakin bu terminin rus dilinə adekvat variantda “любочная книга” kimi verilməsi də təsadüfi deyildir.

Sonrakı illərdə Britaniya uşaq ədəbiyyatında limerik, ədəbi nağıl, bildunqsroman, fentezi və digər janrlarda yazılan əsərlər ədəbiyyatın ümumi inkişaf istiqamətində onun məna, forma zənginliyinə yeni rəng və kolorit qatmışdır.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətləri yeni uşaq ədəbi tənqidinin prinsipləri, xüsusilə uşaq ədəbiyyatında janr müxtəlifliyi çərçivəsində klassik bədii sənət nümunələri əsasında araşdırılmışdır. Ədəbiyyatın ideya ədəbi istiqamətləri bazasında onun öyrənilib tədqiq edilməsi və yeri gəldikcə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı ilə qarşılıqlı müqayisələrin tədqiqat müstəvisinə gətirilməsi aktuallığını itirməyən mövzu kimi əhəmiyyətli hesab edilə bilər.

Azərbaycan ədəbi-tənqidi fikir tarixində dünyada, o cümlədən Britaniyada yaşayan xalqların ədəbiyyatı və onların klassik sənətkarlarının yaradıcılığına, ümumiyyətlə, ədəbiyyatşünaslıq üçün aktual və əhəmiyyətli görünən mövzulara ciddi marağın bu gün də artması, heç şübhəsiz ki, dünyada gedən müasir qloballaşmanın aydın təzahürüdür. Elə hesab edirik ki, indiyə qədər Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında tədqiqatdan kənar qalan, lakin milli-mənəvi

sərvətimizin müəyyən qədər əhatələnməsi və zənginləşməsi yolunda dünya, eləcə də Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətləri kontekstində monoqrafik araşdırmaların aparılması xüsusilə vacib və aktualdır. Bu baxımdan mövzu ilə əlaqədar apardığımız araşdırmalar bizdə belə bir qənaət yaratdı ki, qeyd etdiyimiz mövzu indiyə qədər xüsusi tədqiqat obyektinə çevrilməsə də, mövzu ilə bir qədər səsleşən araşdırma, kitabların nəşri mövzuya dair xüsusi tədqiqat işinin aparılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla yanaşı, Britaniya uşaq ədəbiyyatının ayrı-ayrı problemləri haqqında çap olunmuş monoqrafik araşdırmalarda, kitab və elmi məqalələrdə² tədqiq olunan mövzu ilə əlaqədar müəyyən müddəalar səsləndirilsə

² Hunt, P. *Children's Literature: The Development of Criticism*. / P.Hunt. – London: Routledge, – 1990. – 195 p.; Hunt, P. *Criticism, Theory and Children's Literature*. / P.Hunt. – Oxford: Blackwell, – 1991. – 236 p.; Rose, J. *The Case of Peter Pan or the Impossibility of Children's Fiction*. / J.Rose. – Printed in the USA: Philadelphia University of Pennsylvania Press, – 1992. – 208 p.; Drabble, M. *Children's Literature*. – *The Oxford Companion to English Literature*. / M.Drabble. Fifth Edition. Printed in Great Britain: Oxford University Press, –1994. – p.192-194; Lesnik – Oberstein, K. *Children's Literature: Criticism and the Fictional Child*. / K.Lesnik Oberstein. Oxford: OUP, – 2004. – 249 p.; Hunt, P. *Children's Literature: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. / P.Hunt. – London: Routledge, – 2006. – 1712 p.; Rosen, M. *Children's Literature. The Oxford Companion to English Literature*. / M.Rosen. – Seventh Edition. Ed. by Dinah Birch. Published in the United States: Oxford University Press Inc., – 2009. – p.23-31; *The Oxford Handbook of Children's Literature*. / Ed.by Julia L.Mickenberg and Lynne Vallone. Printed in the United States: Oxford University Press Inc., – 2011. – 584 p.; Демурова, Н.М. *Английская детская литература 1740-1870 гг.*: / Дисс. доктора филологических наук / – М., 1983. – 443 с.; Матвеева, И.С. *Жанрово-стилевое своеобразие английской детской литературной сказки 1840-1860-х годов*: / Дисс. кандидата филологических наук. / – Днепропетровск, 1984. – 210 с.; Викторова, Н.А. *Английская литературная сказка эпохи постмодернизма*: / Дисс. кандидата филологических наук / – Казань, 2011. – 161 с.; Yusifoğlu, R. *Uşaq ədəbiyyatı*. / R.Yusifoglu. – Bakı: Təhsil, – 2002. – 268 s. Xəlilli, Ş. *Britaniya uşaq poeziyası və onun Azərbaycan türkcəsinə tərcüməsi haqqında*. // *Türk xalqları ədəbiyyatı (II) Beynəlxalq uşaq ədəbiyyatı konqresi. Materiallar. 1-ci kitab*. – Bakı: – 13-15 noyabr, – 2008. – s.182-184; Xəlilli, Ş. *Britaniya uşaq ədəbiyyatı və onun Azərbaycanda öyrənilməsi*. // *II Beynəlxalq Türk xalqları uşaq ədəbiyyatı konqresi. Materiallar*. – Bakı: – 11-13 oktyabr, – 2012. – s.60-66; Xəlilli, Ş. *Britaniya uşaq ədəbiyyatının möcüzələr aləmi: tərcümələr və mədəniyyətlərarası əlaqələr* // *Beynəlxalq uşaq ədəbiyyatı simpoziumu – III. Materiallar*. – Bakı: – 21-23 aprel, – 2016. – s.178-181

də, təqdim olunan mövzu yeniliyi və aktuallığı ilə maraq doğura bilər.

Tədqiqat zamanı dissertasiya mövzusu ilə əlaqədar bir sıra elmi nəşrlərdə əksini tapan müddəa və mühakimələr nəzərdən keçirilmiş, iddiaçının fakt həqiqətinə və nəzəri müddəalara əsaslandığı qənaətləri, elmi ümumiləşdirmələri təqdim olunan dissertasiya işində öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Araşdırmanın əsas tədqiqat obyektini ingilis, irland, şotland və uels ədəbi-bədii mətnləri, müasir Britaniya ədəbi-nəzəri fikrinin uşaq ədəbiyyatına dair elmi tənqidi və nəzəri araşdırmaları təşkil edir.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətlərinin tədqiq edilməsi araşdırmanın predmetinin əsasını təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi Britaniya uşaq ədəbiyyatının klassik sənət nümunələrinin tarixi-xronoloji prinsip və onların ideya-bədii təhlili əsasında yaranan ədəbi istiqamət və təmayüllərin müəyyənləşdirilməsidir. Bu məqsədə nail olmaq üçün araşdırmanın qarşısında aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

–Britaniya uşaq ədəbiyyatının təşəkkülü və inkişaf istiqamətlərinin araşdırılması;

–Britaniya uşaq folkloru nümunələrini tədqiqata cəlb edərək orijinal və Azərbaycan dilinə edilmiş ayrı-ayrı tərcümələr əsasında bu və ya digər şeir, nağılda təcəssümünü tapan gizli tarixi həqiqətlərin müəyyənləşdirilməsi;

–Qərbi Avropa ölkələrində, xüsusilə Britaniyada baş verən ictimai-siyasi hadisələrin klassik və ədəbi nağıllara təsirinin konkret bədii nümunələr əsasında təyin edilməsi;

–Britaniya uşaq ədəbiyyatının 1860-1930-cu illər, 1960-1970-ci illər, eləcə də müasir mərhələdə yaranan istiqamət və təmayülləri çərçivəsində uşaq ədəbiyyatının əsas konturlarının ümumiləşdirilməsi;

–Britaniya uşaq ədəbiyyatının klassik sənət əsərlərinin dünya uşaq ədəbiyyatında yerinin və əsas meyarlarının göstərilməsi;

–Nəhayət, Azərbaycan – Britaniya qarşılıqlı ədəbi əlaqələri kontekstində Britaniya uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin orijinaldan Azərbaycan dilinə edilmiş tərcümələrinin, eləcə də Britaniya və

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı arasında paralellərin aparılması istiqamətində ədəbiyyatın zənginləşmə yollarının təyin edilməsi.

Tədqiqat metodları. Dissertasiyada ədəbiyyatşünaslığın tarixi-müqayisəli, tipoloji metodlarına istinad edilərək ədəbi-bədii fakt və materialların xronoloji şəkildə dünya, o cümlədən Qərbi Avropa xalqlarının uşaq ədəbiyyatının təkamül prosesinin qanunauyğunluqları, eləcə də onların ədəbi, nəzəri-estetik dəyərləri kontekstində tarixi və ədəbi faktlarla problemin tədqiqi və həlli yolları müəyyənləşdirilmişdir. Araşdırma zamanı tarixilik prinsipinə və ədəbi janrların sistemli ardıcılığı, xronoloji sistemə riayət olunmuşdur. Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətlərinin elmi ümumiləşdirilməsində ədəbiyyatın dövrləşdirmə təsnifatı arealında uşaq ədəbiyyatı haqqında elmi-nəzəri materialların müqəddəm prinsip və müddəalarına istinad edilmiş, uşaq ədəbiyyatı məsələlərinin öyrənilməsinə dair müəllif konsepsiyası irəli sürülmüşdür.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

– Britaniya uşaq ədəbiyyatının yaranmasının və inkişafının əsas istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

– Uşaq ədəbiyyatının dövrün ictimai-siyasi gerçəkliyini özündə ehtiva edən faktorların təhlili, ədəbiyyatın və şeirin öyrənilməsində və öyrədilməsində gizli həqiqətlərin əhəmiyyət və aktuallığının əsaslandırılması;

– Britaniya uşaq ədəbiyyatını onun keçdiyi inkişaf istiqamətləri fonunda spesifik sənət nümunələrinin ideya-məzmunu əsasında Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının müəyyən bədii əsərləri ilə müqayisəli təhlil və ümumiləşdirmələrin aparılması;

– Erkən sənət əsərləri nümunələrinin tarixi ədəbi, geniş mədəni və intellektual tarixi kontekstdə təhlili zəminində müasir dövr uşaq ədəbiyyatında rolunun və əhəmiyyətinin diqqətə çatdırılması.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətləri həm orijinal bədii əsərlər, həm orijinaldan Azərbaycan dilinə edilmiş tərcümələr, həm də Britaniya uşaq ədəbi-tənqidi, nəzəri fikrinin mənbə və araşdırmaları zəminində ilk dəfədir ki, dissertasiya işi həcmində ayrıca elmi araşdırma kontekstində gündəmə gətirilmişdir. Son

illərədək Azərbaycan elmi-ədəbi mühitində müxtəlif dövrdə yaşayıb yaratmış Britaniya yazıçılarının əsərlərinin müəyyən qismi ana dilimizə tərcümə edilmiş və onların həyatı, yaradıcılığı, bu və ya digər əsərləri haqqında annotasiya xarakterli esse və məqalələr çap olunmuşdur. Lakin qeyd etdiyimiz mövzunun müstəqil tədqiqat obyektini kimi işlənilməsi dissertasiya işinin elmi yeniliyini şərtləndirən ən başlıca amil hesab edilə bilər.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Azərbaycan ədəbi-bədii fikir və elmi düşüncə tarixində ilk dəfə olaraq Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətlərinin öyrənilməsi ilə əlaqədar araşdırmada aparılan təhlil və ümumiləşdirmələr müasir Britaniya elmi-nəzəri fikrinin müddəaları, nəzəri konsepsiyaları üzərində qurulmuş və iddiaçının uşaq ədəbiyyatının öyrənilməsinə və tədqiqinə dair təklif, mühakimələri diqqətə çatdırılmışdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti isə ondan ibarətdir ki, dünya, o cümlədən Qərbi Avropa uşaq ədəbiyyatının ayrı-ayrı problemlərinin tədqiqi arealında, Respublikanın ali məktəblərində Uşaq ədəbiyyatı adlı seçmə fənnin tədrisində və öyrənilməsində araşdırıcılar, müəllimlər, tələbələr tərəfindən istifadə oluna bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqatın məzmununu əhatə edən əsas müddəa və nəticələri Beynəlxalq Simpozium, elmi konfranslarda məruzələrin tezislərində, məqalə şəklində çıxışlarında, eləcə də xarici ölkələrdə – Avstriya, Ukrayna, Qazaxıstan və Azərbaycan Respublikasında elmi jurnallarda çap olunmuşdur.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Universitetinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Giriş – 6 səhifə, 10009 işarə, I fəsil – 46 səhifə, 80854 işarə, II fəsil – 39 səhifə, 74495 işarə, III fəsil – 43 səhifə, 80223 işarə, nəticə – 4 səhifə, 7206 işarə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı istisna olmaqla, 252787 işarədir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, tədqiqat metodları, müdafiyyə çıxarılan əsas müddəaları, elmi yeniliyi, elmi-nəzəri və praktik əhəmiyyəti əsaslandırılır, işin aprobeasiyası və quruluşu haqqında yığcam elmi məlumat verilir.

Dissertasiyanın **“Britaniya uşaq ədəbiyyatının təşəkkülü və inkişaf istiqamətləri”** adlanan I fəslə iki yarım fəsildən ibarətdir. **“Britaniya uşaq ədəbiyyatının ədəbi tarixinə nəzər”** adlı birinci yarım fəsildə göstərilir ki, dünya uşaq ədəbiyyatı tarixinə nəzər salan bir qisim tədqiqatçı alimlər Hindistanı uşaq ədəbiyyatının beşiyi adlandıraraq bu ölkədə qədim şifahi xalq yaradıcılığı ənənələrinin və “Pançantra”nın olduğu faktları ilə əlaqələndirmişlər. İkinci qisim alimlərin, o cümlədən prof. Piter Hantın (Peter Hunt) dünya uşaq ədəbiyyatının bir çox elementlərinin tarixinin eramızdan əvvəl III minilliyinin möhtəşəm yazılı sənət abidəsi olan “Gilqameş” epik dastanında göstərməsi də ciddi ictimai-elmi maraq doğurur.

Erkən uşaq ədəbiyyatı dildən-dilə, ağızdan-ağıza gəzən, nəsil-dən-nəslə ötürülən şifahi söyləmələr, şeirlər bir qayda olaraq uşaqların təlim-tərbiyəsi, əyləndirilməsi üçün işlədilmişdir. Bu da bir həqiqətdir ki, uşaq konseptinin inkişafı ilə əlaqədar XVII əsrdə uşaq ədəbiyyatı müstəqil ədəbiyyat kimi formalaşmağa başlamışdır.

Kaliforniya Universitetinin dekanı, ədəbiyyat üzrə tanınmış professor Set Lerer (Seth Lerer, 1955) “Uşaq ədəbiyyatı: Ezopdan Harri Poterə qədər oxu tarixi” kitabında yazır: *“Uşaq ədəbiyyatının tarixi uşaqlığın tarixindən ayrılmazdır, çünki uşaq onun öyrəndiyi, eşitdiyi mətnlərdən, nağıllardan yaranmış və özü sonralar onları başqalarına ötürmüşdür”*.³

Britaniya uşaq ədəbiyyatı üzrə Britaniyanın Kardiff Universitetinin (Cardiff University) təqaüddə olan əməkdar professoru Piter Hant 1994-cü ildə Oksford Universitetinin nəşriyyat evində “Uşaq ədəbiyyatına giriş” (“An Introduction to Children’s Literature”) adlı kitabında uşaq ədəbiyyatının tarixi, inkişaf

³ Lerer, S. Children’s Literature: A Readers History, from Aesop to Harry Potter. / S.Lerer. – USA: University of Chicago Press; Reprint Edition, – 2009. – p.1

mərhələləri, ayrı-ayrı yazıçılar və onların əsərləri, ədəbiyyatın janrlarına yanaşma üsulları haqqında müəyyən təsəvvürlərini bölüşmüşdür.

Beləliklə, araşdırmasının dördü üçün uşaq ədəbiyyatının tarixinə inkişaf istiqamətlərinə həsr edilən müəllif təsnifatını aşağıdakı şəkildə cəmləşdirmişdir:

- Tarix və tarixlər;
- Uşaq ədəbiyyatının erkən tarixi;
- Yetkinlik dövrü, 1860-1920-ci illər;
- Uzun fasilə, 1920-1939-cu illər;
- Bərabər münasibətlər: 1940-cı ildən müasir dövrədək.

Bu isə, hər şeydən əvvəl, Britaniya uşaq ədəbiyyatının ümumi cərəyanları, habelə Britaniyada baş verən ictimai-siyasi hadisələrin, texnoloji dəyişikliklərin cərəyan etdiyi zamanda – xüsusilə XIX əsrin ikinci yarısında uşaq ədəbiyyatına olan ictimai marağın artdığını söyləməyə zəmin yaradır.

Prof. Piter Hantın yuxarıda qeyd olunan təsnifatına aşağıdakı iki müddəanı da əlavə etmək məqsədəuyğun olardı:

- Birbaşa uşaqlar üçün yazılan ədəbiyyat;
- Ümumi (böyük, hamı üçün) nəzərdə tutulan, lakin uşaqların da oxuya biləcəyi ədəbiyyat. Məsələn, Con Ronald Ruel Tolkin, Con Roulinq kimi və s.

Birbaşa uşaqlar üçün nəzərdə tutulan uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin əsasən XVIII yüzillikdə ədəbiyyat tarixinin səhnəsinə gəldiyi söylənilsə də, kitab şəklində çap olunan uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin həm uşaqları əyləndirmək, həm də onlarda böyüklərin – valideynlərin görmək istədiyi hərəkət və vərdişləri təlqin etmək, öyrətmək məqsədi daşmışdır. Bu baxımdan Britaniya uşaq ədəbiyyatının əsasən iki mərhələsi olduğu söylənilir. Bu mərhələ uşaq ədəbiyyatı tənqidi fikrində “qızıl dövrlər” (“Golden Ages”) adlandırılmışdır.

XVIII yüzilliyin birinci yarısında Britaniya uşaq ədəbiyyatı nümunələri daha çox dini, habelə öyrədici xarakter daşmışdır. Lakin bununla belə qeyd etdiyimiz dövrdə bir qisim ədəbi-bədii sənət əsərləri uşaqların təlim-tərbiyəsində onlarda təbiətə, canlı aləmə sevgi hissi aşılanması, insanlıq üçün şərəf sayılan səmimiyyət və

qarşılıqlı hörmət duyğusunun təlqin olunması məqsədi ilə yazılmışdır.

XVIII əsrin sonlarında Britaniyada uşaq ədəbiyyatının nəşr sənayesinin müstəqil fəaliyyətə başladığını göstərən Nyukasl Universitetinin (Newcastle University) professoru M.O.Qrenbi (M.O.Grenby) həmin dövrdə Londonda, eləcə də regional mərkəzlərdə, o cümlədən Edinburq, York və Nyukaslda hər il təxminən 50-yə qədər uşaq kitabının nəşr olunduğunu yazır.⁴

XIX əsrin əvvəllərində Britaniya uşaq şeirlərinin toplu halında nəşri vüsət almış, kitabların dünyanın bir sıra ölkələrinə yayılması prosesinə start verilmişdir. Həmin nəşrlər sırasında Robert Çambersin (Robert Chambers) “Şotlandiyanın məşhur şeirləri” (“Popular Rhymes of Scotland”) adlı uşaq şeirləri kitabının 1826-cı il nəşri bu baxımdan daha populyar olmuşdur. Eləcə də “Ana Qazın melodiyaları” (“Mother C Melodies”) adlı şeirlər kitabının 1833-cü il nəşrinin Birləşmiş Ştatlarda yayılması söylənilənləri bir daha təsdiq edir. XIX əsrin ilk onilliklərində nəşr olunan şeir kitablarında bir çox şeirlərin orijinal mətnləri və həmin şeirlərin müəlliflərinin kimliyi göstərilmişdir.

Lakin Britaniya ədəbiyyatı tarixində “uşaq ədəbiyyatının yaradıcısı” (“the father of children’s literature”) statusunun ingilis kitab nəşri Con Nyuberiyə (John Newbery, 1713-1767) verilməsi təsadüfi deyildir. Onun təxminən 1744-cü ildə nəşri ehtimal olunan uşaqların əyləncəsi üçün parlaq rəngli kağızda kiçik və səliqəli hazırlanmış kitabı mükəmməl nəşr nümunəsi kimi dəyərləndirilmişdir. Həmin nəşr “Balaca sahib Tomminin və gözəl xanım Pollinin təlim və əyləncəsi üçün nəzərdə tutulmuş kiçik gözəl cib kitabçası” (“A Little Pretty Pocket-Book Intended for the Instruction and Amusement of Little Master Tommy and Pretty Polly”) adı ilə balaca oxucuların ixtiyarına verilmişdir. Hətta onun 1751-1752-ci illərdə çap etdirdiyi ilk uşaq jurnalı – “Lilliput jurnalı” (“The Lilliputian Magazine”) dövrün ən oxunaqlı və maraqlı nəşri kimi uşaq ədəbiyyatının təmsilçisinə çevrilmişdir.

Şəkilli uşaq kitabçalarının uşaq ədəbiyyatının nəinki ən böyük ixtiralarından biri, eləcə də onun gözəl “övladı” adlandırmaq olar.

⁴ www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/the-origins-of-childrens-literature

Əgər uşaq ədəbiyyatının nəşr tarixini XVI əsrin ortalarında küçələrdə reklam edilib satılan ballada və nağıllara verilən illüstrasiyalarla satışını nəzərə alsaq, elə isə Yan Komenskinin ingilis dilinə tərcümə edilmiş 151 kiçik hissədən ibarət “Şəkillərdə görünən dünya” adlı kitabının 1659-cu ildə Londonda nəşrinin “Komenskinin görünən dünyası”nın (“Comenius’s Visible World”) dillərin öyrənilməsində nə qədər mühüm rolu olduğunu bir daha xatırlatmağa dəyər.

Uşaq ədəbiyyatı tənqidçisi prof. Piter Hant yazırdı: *“Elə isə mən təklif edərdim ki, uşaq ədəbiyyatının “episentri”ni kitabların didaktikadan yenidən yaradıcı yanaşmasına doğru hərəkətə başladığını təxminən 1850-ci ildə görməkdənsə, biz onu təxminən yüz il də irəli çəkməliyik. 1950-ci ildə uşaq ədəbiyyatı yüzlərlə məşhur əsərin adları ilə özünün aydın-aşkar sahəsini yaratdı. Həmin zamandan etibarən bu ədəbiyyat inkişaf edib nəzərə çarpacaq dərəcədə genişləndi”*.⁵

Beləliklə, çox cavan görünən uşaq ədəbiyyatının dünya ölkələrinin çoxunda əsl uşaq ədəbiyyatı kimi tanındığı zamanın XX əsrin ortaları – 1950-ci il olduğunun tarixi həqiqətlərə daha uyğun gəldiyini söyləmək mümkündür.

“Britaniya uşaq folkloru və şeiri” adlanan ikinci yarımfəsildə qeyd olunur ki, klassik Britaniya uşaq folkloru və şeirindən söhbət açarkən daha çox müasir orijinal nəşrlər bazasında sonralar yazıya köçürülüb nəşr etdirilən əsərlərin Britaniya uşaq ədəbiyyatı tarixinin inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində əlahiddə rolu vardır.

Avstraliya folklorşünası, ədəbi tənqidçisi və tarixçisi kimi tanınan Cozef Cəkobsun (Josef Jacobs, 1854-1916) ilk dəfə 1890-cı ildə Londonda çap etdirdiyi “English Fairy Tales” (“İngilis sehrli nağılları”) adlanan klassik toplusu, 4 ildən sonra – 1894-cü ildə Londonda yenidən nəşr olunmuşdur. Lakin Böyük Britaniyada sonralar müxtəlif dövrlərdə nəşr olunmuş nağıl toplularında Ceys Cəkobsun nəşrlərinə demək olar ki, istinad edilməmişdir.

Bir qayda olaraq mütərcim – tərtibçilər toplayıb nəşr etdikləri kitabında nağılların, rəvayətlərin yaranma, yazıya alınma tarixinə və onların dil və üslub xüsusiyyətlərinə dair müəyyən məlumatların,

⁵ Hunt, P. An Introduction to Children’s Literature. / P.Hunt. – Printed in Great Britain: Oxford University Press, – 1994. – p.9

şərhlərin verilməsini oxucu marağı, istəyi ilə əlaqələndirirlər. Bu, doğrudan da, çox vacib və əhəmiyyətli məsələdir. Ona görə ki, nağıl toplusunun nəşrini hazırlayan tərtibçilər gələcək nəsil üçün öyrəndikləri nağıl tarixini və şərhləri verməklə onları müəyyən qədər “itmiş” tarixlə tanış etmək səlahiyyətini yerinə yetirirlər.

Uşağın yaşına, zövqünə uyğun söylənilən, yaxud yazıya alınan hər bir şeirin, uşaq ədəbiyyatı nümunələrində bədii əksini tapmış hadisələrin gizli həqiqətləri ola bilər. Bu baxımdan qeyd etdiyimiz əsrlərdə həmin əsərlərin tarixi və siyasi zəminlə bağlılığına dair müəyyən mətn və məlumatların da uşaq ədəbi tənqidində əksini tapması təsadüfi deyildir.

Tədqiqatçı Natali Kid (Natalie Kid) “Uşaq şeirlərinin gizli tarixi” adlı annotasiyasında “Üç kor siçan” şeirindəki üç kor siçanın XVI əsrdə İngiltərənin Kraliçası I Meriyə (Queen Mary I) qəsd hazırlanmasında ittiham edilən üç nəfər protestant monarxistin (padşahpərəstin) prototipi olduğunu qeyd etmişdir. Daha sonra müəllif onu da əlavə edir ki, şeirdə fermerin xanımı obrazı Kraliça I Meriyə işarədir və Kraliça Meri əri İspaniya kralı Filiplə (King Philip of Spain) birlikdə geniş ərazilərdəki malikanələrə sahib olmuşdur. Kraliça I Meriyə hazırlanmış sui-qəsdə görə həmin üç qatil əlləri-qolları dirəyə bağlatdırılıb yandırılmışdır.⁶

Britaniya uşaq şeirinin inkişaf istiqamətlərini araşdırarkən tarixi dövrlərdə, xüsusilə XVI-XVII əsrlərdə yaranan və yazıya alınan şeirlərdə görünməyən tərəflərin, yaxud tarixi həqiqətlərin də uşaq tərcümə ədəbiyyatında öyrənilməsini vacib hesab edirik.

Tədqiqatçı alim və ədəbiyyatşünas Lorens Perrinenin (Laurence Perrine) üç cilddən ibarət olan, müəllim və tələbələrin stolüstü oxu dərsliyinə çevrilən “Perrinenin ədəbiyyatı” (“Perrine’s Literature”) adlı kitabının ön sözündə ingilis uşaqlarının “Pat-a-Cake, Pat-a-Cake, Baker’s Man” (“Ay çörəkçi-çörəkçi, bişir sən tez kökəni”) adlı məşhur uşaq şeiri ilə dil açdığı,⁷ ədəbiyyatla “mənəvi körpü qurduğu” vurğulanır.

⁶ www.education.com/magazine/article/hidden_history_of_nursery_rhymes/

⁷ Perrine’s Literature. Structure, Sound and Sense. Fiction: Ninth Edition. / Printed in the United States of America: Thomson, Wardsworth, – Vol. I. – 2006. – p.XIX

Dissertasiyanın “Uşaq ədəbiyyatının yeni janrları” adlanan II fəslə 2 yarımfəsildən ibarətdir. “*Ədəbi nağılların Britaniya uşaq ədəbiyyatının əsas inkişaf istiqamətlərində rolu*” adlı birinci yarımfəsildə göstərilir ki, Britaniya uşaq ədəbiyyatında intensiv inkişaf yolu keçən janrlardan biri ədəbi nağıllar olmuşdur. Hətta XVIII əsrin sonlarında və XIX əsrdə Britaniyanın məşhur şair və yazıçıları xüsusi olaraq uşaq ədəbiyyatı ilə məşğul olmasalar da, onların ədəbi nağıl janrında yazdıqları əsərlərə rast gəlmək mümkündür. Lüs Kerollun “Alisa möcüzələr ölkəsində” (“Alice’s Adventures in Wonderland”) adlı yuxu-nağılı (a dream-story) ilk ədəbi nağıl janrının yeni tipi kimi dünya, o cümlədən Britaniya uşaq ədəbiyyatının sənət şedevrlərindən birinə çevrilmişdir.

İrland yazıçısı və şairi Oskar Uayld (Oscar Wilde, 1854-1900) şair kimi ədəbi yaradıcılığa başlasa da, ona ümumdünya şöhrəti gətirən uşaqlar üçün yazdığı ədəbi nağıllar olmuşdur. Müəllifin “Xoşbəxt şahzadə və digər nağıllar” (“The Happy Prince and Other Tales”, 1888) və “Nar evi” (“A House of Pomegranates”, 1891) adlı iki nağıl kitabı öz sağlığında çap olunmuşdur. Bu nağıllar oxucuların da yüksək dəyərləndirdiyi uşaq ədəbi nağılları sırasında indi də öz nağıl ömrünü yaşayır.

Britaniya ədəbiyyatında ədəbi nağıl janrı, şifahi xalq ədəbiyyatının müxtəlif çeşidli nağılları ilə müqayisədə gec yaranan XVIII əsrin sonlarından başlayaraq müasir dövrümüzə qədər təxminən 200 ildən çox bir zamanı əhatə edir, populyar ədəbi janr kimi həm yazıçıların, həm də tədqiqatçı alimlərin xalq müdrikliliyi, yaradıcılığı ilə sıx bağlı “irs-varisliyin övladı” kimi dəyərləndirilir.

Beləliklə, Britaniya ədəbiyyatı tarixində yeni yüzilliyinə vəsiqə alan ədəbi nağılların müəllifləri – Uilyam Meykpeis Tekkerey (William Makepeace Thackeray, 1811-1863), Çarlz Dikkens (Charles Dickens, 1812-1870), Lüs Keroll (Lewis Carrol, 1832-1898), Oskar Uayld (Oscar Wilde, 1856-1900), Redyard Kiplinq (Rudyard Kipling, 1863-1936), Somersət Moem (Somerset Maugham, 1874-1965), Frensis Braun (Francis Browne, 1880-1960), Alan Aleksandr Miln (Alan Alexander Milne, 1882-1956), Eleanor Farcon (Eleanore Farjeon, 1882-1965), Con Tolkin (John Tolkien, 1892-1973), Pamela L.Travers (Pamela L.Travers, 1899-1996),

Donald Bisset (Donald Bisset, 1910-1995) və onlarca başqaları Britaniya uşaq ədəbiyyatında ədəbi nağıl janrı ilə yeni bir davamlı istiqamətin inkişafına geniş imkanlar açmışlar.

Uşaq mövzusunda kənar qalmayan Britaniya ədəbiyyatının böyük sənət korifeylərindən Çarlz Dikkens və Uilyam Meykpiş Tekkereyin yaradıcılığı uşaq ədəbiyyatının inkişafı və zənginləşməsi yolunda müəyyən uğurlu sənət əsərləri ilə seçildiyini, uşaq ədəbiyyatının inkişafı istiqamətlərinin yaranmasında və inkişafında mühüm rol oynadığını xüsusilə qeyd etmək istərdik. Adını çəkdiyimiz hər iki ədibin yaradıcılığında elə əsərlər vardır ki, onlar ədəbiyyatda “milad” (“Christmas”) janrına aid edilir. Xüsusilə Çarlz Dikkensin “Nəsrlə yazılmış milad povesti” (“Christmas Tale in Prose”), Uilyam Meykpiş Tekkereyin “Qızılqül və üzük” (“The Rose and the Ring”) əsərləri həyatı və sosial dəyərlər sisteminin təcəssümünü özündə ehtiva edir.

Çarlz Dikkens yaradıcılığında uşaq mövzusu mühüm yer tutur və ədibin yaratdığı uşaq obrazları qalereyası onun Britaniya uşaq ədəbiyyatında xüsusi yeri olduğuna dəlalət edir. Ədibin 1843-1848-ci illərdə yazdığı beş “Milad povesti” (“Christmas Books”) dekabrın sonunda – Milad bayramından əvvəl ayrı-ayrı kitab şəklində çap olunan və həmişə uşaq aləminə unudulmaz sevinc gətirən sovuqata çevrilir.

Tədqiqatçı Qilbert Keyt Çestertonun fikrincə, nağıl-povestlərdə ədibin Milad haqqında düşüncələrinə müvafiq hər şey – kasıb adamlara sevgi, mərhəmət vardır. Evin rəmzi isə ocaqdır, burda adamın ürəyi döyünür, evə məxsus hər cür rahatlıq vardır.⁸

Beləliklə, nağıl motivləri onun qəhrəmanlarına çətin, mürəkkəb, rəzalət və qəddarlıqla dolu dünyada vəziyyətdən çıxmağa “körpü salır”. Qeyd etdiyimiz nağıldakı ata və onun qızları insanlara bütün müsibət və fəlakətlərdən çıxmaqda həyan olur, yardım əllərini uzadır.

XIX yüzilliyin 40-cı illərində imzasını yazıçı kimi Britaniya oxucusunun yaddaşına həkk edən Uilyam Meykpiş Tekkerey 52 illik ömrünün təxminən 25 ilini bədii yaradıcılığa həsr etmiş və əsasən

⁸ Честертон, Г.К. Чарльз Диккенс. / Г.К.Честертон. –Москва: Радуга, – 1982. – с.115

Britaniya aristokratlarının həyatı problemlərinin realist təsvirini yaradan ədib kimi dünya şöhrəti qazanmışdır. Britaniya uşaq ədəbiyyatı tarixində maraqlı və oxunaqlı süjet xətti ilə seçilən 1854-cü ildə yazdığı “Qızılgül və üzük” nağılını bəzi mütəxəssis alimlər kinayəli parodiya da adlandırırlar. Ədibin özü isə bu nağılını “ocaq başında pantomima” (mimika və hərəkətlərlə ifa olunan teatr tamaşası) adlandırmışdır.

Tədqiqatın **“Uşaq ədəbiyyatının yeni təmayülləri: uşaq pyesləri, pantomimalar və bildunqsromanlar”** adlanan ikinci yarımfəslində nəzərə çatdırılır ki, dünya mədəniyyəti və ədəbiyyatı tarixində müəyyən görmə və məntiqi düşüncə bucağında hər hansı xalqın sivilizasiyasını uşaqlarsız təsəvvür etmək çətindir. Bu baxımdan uşaq ədəbiyyatının məhvərində həm antik, həm Orta əsrlər, həm də İntibah dövrü mədəni və ədəbi dəyərlərinin dayandığını, bu dəyərlər bazasında uşaq teatrının ilk növbədə uşaq folklor mədəniyyətindən yararlandığını cəsarətlə söyləmək mümkündür.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının mühüm və aparıcı sahələrindən birini dramlar təşkil edir. Uşaqların əyani şəkildə üzbəsurət oturub tamaşa etdiyi, dinlədiyi pyeslər, bir qayda olaraq, onların şəxsiyyətinin formalaşmasına, dünyagörüşünün artmasına vasitəçilik edən ikinci həyat məktəbi adlandırıla bilər.

Erkən uşaq ədəbiyyatının tanınmış alimlərindən biri olan F.C.Harvey Darton (F.J.Harvey Darton) Ceyms Barrini ingilis-amerikan uşaq teatrının yaradıcısı adlandıraraq, “xüsusilə uşaqlar üçün” (“specially for children”) yazdığı “Piter Pen”-ini ilk pyes adlandırmışdır.⁹ İlk baxışdan belə bir mühakimənin dürüstlüyünə şübhə ilə baxan bir sıra tədqiqatçı alimlər qeyd edirlər ki, 1870-ci illərdən başlayaraq həm spontan (bədəhətən) söylənilən, həm də mətni yazıya alınmış əsərlər mövcud olmuşdur.

Ceyms Barrinin “Piter Pen” pyesi, yaxud nağıl-povesti ilk dəfə 1902-ci ildə “Balaca ağ quş” (“The Little White Bird”) adı ilə nəşr olunmuşdur. Təxminən iki ildən sonra “Piter Pen” tamaşası, yaxud

⁹ Darton, E.J. Harvey. Children’s Books in England: Five Centuries of Social Life. / E.J.Darton. – 3rd Ed., Revised by Brian Alderson. Cambridge: Cambridge UP, – 1982. – p.312

“Heç vaxt böyüməyən oğlan” (“The Boy Who Wouldn’t Grow Up”) pyesinin 1904-cü ildə London səhnəsində debütü olmuşdur. Pyesin böyük uğur qazanmasına baxmayaraq onun mətni 1928-ci ilə qədər çap olunmamışdır.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətlərində uşaq tamaşalarının xüsusi yer tutduğu danılmaz həqiqətdir. Ceyms Barrinin “Piter Pen” əsərinin yalnız Britaniyanın deyil, eləcə də Britaniya (yaxud ingilis) – amerikan dramları kateqoriyası ilə güclü əlaqəsi olduğunu¹⁰ qeyd edən Pitsberq Universitetində uşaq ədəbiyyatı proqramının direktoru, professor Mara Qubar (Marah Gubar, 1973) onun “uşaqlar üçün məxsusi yazılmış” ilk pyes olduğunu diqqətə çatdırmışdır.

İndi incəsənətdə və ədəbiyyatda pantomimanın nə qədər geniş yer aldığı və nə dərəcədə modern səslənişi ilə diqqəti çəkdiyi çoxlarına müəmmalı ad təsiri bağışlayır. “İngilis ədəbiyyatının Oksford bələdçisi” (“The Oxford Companion to English Literature”) adlı ensiklopedik nəşrdə oxuyuruq: *“Pantomima. (1) Əslən romalı aktyor olub, mimikalı müxtəlif obrazları və səhnələri yaradaraq Lal şounu ifa etmişdir. (2) İngilis dramatik tamaşası, ilk əvvəllər nitqsiz hərəkətlərdən ibarət olub, italyan maskalar komediyasının (commedia dell’arte) bəzi ənənələrini mənimsəmişdir.”*¹¹

Beləliklə, teatrın uşaq həyatında mühüm rol oynadığı tezisindən çıxış edərək onu da nəzərə çatdırmaq istərdik ki, Britaniya uşaq teatrında tamaşaya qoyulan əsərlər bir sıra uşaq yazıçı və dramaturqların yaradıcılığında mühüm yer tutmuşdur. Belə yazıçı, dramaturqlardan biri də Deyvid Almonddur (David Almond). O, gözəl nəsr əsərləri ilə yanaşı həm də uşaqlar üçün yazdığı bir neçə pyesin müəllifi kimi tanınır. Ədibin “Atam quşbazdır” (“My Dad’s a Birdman”), “Vəhşi qız, vəhşi oğlan” (“Wild Girl, Wild Boy”) adlı pyesləri uşaq teatri səhnəsində oynanılmışdır. Onun “Skelliq” (“Skellig”) və “Səma gözlər” (“Heaven Eyes”) adlı məşhur uşaq

¹⁰ Gubar, M. “Peter Pan” as Children’s Theatre: The Issue of Audience. / M.Gubar. – The Oxford Handbook of Children’s Literature. – Ed. by Julia L.Mickenberg and Lynne Vallone. Printed in the United States: Oxford University Press, – 2011. – p.476

¹¹ Pantomime. – The Oxford Companion to English Literature. / – Seventh Edition. Edited by Dinah Birch. – USA: Oxford University Press Inc., – 2009. – p. 752

romanları da səhnələşdirilmiş və teatr səhnələrində dəfələrlə tamaşaya qoyulmuşdur.

Britaniya uşaq ədəbiyyatında Coan Roulinqin “Harri Potter” seriyaları – bestseller kimi məşhur olan əsəri ilə uşaq ədəbiyyatında bildunqsroman janrının yaradıcısı olduğu müəyyən suallar doğursa da, bu janrın spesifikasiyası uşaq ədəbiyyatında yeni işlənmə janrı kimi dəyərləndirilə bilər.

Tədqiqatçı Karin E.Uestmən əsəsində Coan Roulinqin Britaniya uşaq ədəbiyyatının yeni inkişaf istiqamətində ədəbiyyatın dördüncü janrını – ümumi hibridliyi özündə təcəssüm etdirən yeni janrın yaradıcısı olduğunu müəyyənləşdirdiyini elmi maraq doğuran mühakimə kimi irəli sürür. Bu hibridliyin əsasında bildunqsroman, məktəb hekayəsi və fentezi janrlarının müstəsna vəhdəti əsasında yeni bir janrın yarandığının elementlərini dəlil-sübut götürməkdə haqlı mövqedə dayandığını iddia edir.¹²

Britaniya uşaq ədəbiyyatında bildunqsroman (Bildungsroman) janrından, yaxud növündən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, bu janr ədəbiyyatşünaslıqda yaxşı tanınan “təlim-tərbiyə romanı” (“novel of education”) ilə bir növ sinonim hesab edilə bilər.

Bu baxımdan Coan Roulinqin məktəb hekayəsini Tomas Hyuzun (Thomas Hughes, 1822-1896) XIX əsrin ikinci yarısında – 1857-ci ildə Londonda nəşr olunmuş “Tom Braunun məktəb günləri” (“Tom Brown’s Schooldays”), yaxud XX əsrin ortalarında – 1945-1951-ci illərdə Enid Blaytonun (Enid Blyton, 1897-1968) yazdığı “Məlori qüllələri” (“Malory Towers”) adlı əsərləri ilə müəyyən oxşar cəhətlər birləşdirir. Lakin qeyd olunan iki əsərlə müqayisədə Coan Roulinqin bildunqsromanı intellektual inkişafın akademik sorgusunun və təhsil dünyasının yeni tipli əsər təsiri bağışlayır.

“Britaniya uşaq ədəbiyyatının atributları və meyarları” adlanan III fəslin **“Uşaq ədəbiyyatı və onun ədəbi-estetik dəyərləri”** adlı birinci yarımfəslində uşaq ədəbiyyatının tanınmış mütəxəssis alimi Piter Hantın redaktəsi ilə nəşr olunmuş “Uşaq ədəbiyyatının

¹² Westman, K.E. Blending Genres and Crossing Audiences: Harry Potter and the Future of Literary Fiction. / K.E. Westman. – The Oxford Handbook of Children’s Literature. – Ed. by Julia L. Mickenberg and Lynne Vallone. – Oxford: Oxford University Press, Inc., – 2011. – p.94

Beynəlxalq Bələdçi Ensiklopediyası”nın Ön sözündəki aşağıdakı alıntıya diqqət yetirək: “...*əgər uşaq ədəbiyyatı mətnlərin gövdəsi kimi götürülsə, həmin mətnlərin gövdəsini qədim Şumer artefaktları (tarixi maraq doğuran çox qədim əşya – S.Ə.), yüzlərlə dildə olan klassik mətnlər və filmlər təşkil edər*”.¹³

Britaniya uşaq ədəbiyyatının təşəkkülü, inkişaf yolları və istiqamətlərini araşdırarkən uşaq ədəbiyyatına dair digər bir təsnifat da diqqəti cəlb edir. Bu təsnifat müəyyən fərqlilikləri ilə seçilir. Məsələn, prof. Piter Hantın ilk təsnifatında Cefri Çoserin 1391-ci ildə yazdığı “Astrolabe haqqında bir risalə” (“A Treatise on the Astrolabe”) şeiri Britaniya uşaq ədəbiyyatının ilk nümunəsi kimi təqdim edilmişdir. Lakin Piter Hant başqa bir təsnifatında isə Britaniya ədəbiyyatında anqlo-sakson dövrünün çox məhsuldar yazıçısı Əlfrikin (Aelfric, təqr.950 – təqr.1010) “Söhbət” (“Colloquium”) əsərini uşaq ədəbiyyatının birinci əsəri kimi diqqətə çatdırmışdır.

2015-ci ildə uşaq ədəbiyyatı sahəsində uğurlarına görə yeni Karnegi medalının qalibi olan yazıçı Amanda Kraç (Amanda Craig, 1959) “*Niyə bu uşaq ədəbiyyatının qızıl dövrüdür: Uşaq kitabları bizim yazdıqlarımızın ən vacib formalarından biridir*” adlı əsəsində¹⁴ ədəbiyyatın üç qızıl dövrünün səciyyəvi xüsusiyyətlərinə dair öz münasibətini və mühakimələrini təqdim etmişdir.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının Qızıl dövrlərinə dair münasibətini açıqlayan yazıçı və araşdırıcı bunu da təkid edir ki, Britaniya uşaq ədəbiyyatı müasir günlərdə də öz qızıl dövrünü yaşayır. Müəllif qeyd olunan ədəbiyyatda Birinci qızıl dövrün 1850-ci illərdən başladığını və bu dövrün ədəbiyyatında beş yazıçının – Anna Syuell, Frənsis Hocson Burnet, Robert Lüs Stivenson, Edit Nesbit və Ceyms Mətyu Barrinin mühüm xidmətləri olduğunu göstərir.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının ikinci qızıl dövrünün təxminən 1950-ci illərdən 1970-ci illərədək davam etdiyini qeyd edən Amanda

¹³ Preface. – International Companion Encyclopedia of Children’s Literature Copyrighted Material. / Second Edition. Ed. by Peter Hunt. – New York: Routledge Ltd., – 2004. – p.XVIII

¹⁴ www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/why-this-is-a-golden-age-for-childrens-literature-childrens-books-are-one-of-the-most-important-/0340568...

Kraq yazıçılardan Roald Dahl (Roald Dahl), Yudit Kerr (Judith Kerr, 1923), əsərləri Britaniyada yaxşı tanınan uşaq yazıçısı Mauris Sendakin (Maurice Sendak, 1928-2012) adlarını çəkir. Onların məşhurlar sırasına daxil olmasını yeni, global dəyişikliklərə, ictimai həyat gerçəkliklərinə “uşaq gözü” ilə görmə bucağının inandırıcılığı və reallığın təbii və bədii əksində görür.

Uşaq ədəbiyyatının bu dövründə Alan Qarner (Alan Garner, 1934), Suzan Kuper (Susan Cooper, 1935), Filip Pulman (Philip Pullman, 1946), Coan Roulinq (Joanne Rowling, 1965) kimi yazıçılar əsərlərində uşaqları dünyanın xilaskarları kimi təqdim etmiş, xeyrin şər üzərində qələbəsi və sair mövzulara xüsusi diqqət yetirmişlər.

Müasir dövrün uşaq ədəbiyyatının geniş vüsət alması həm dünyada uşaqlara olan qayğı, həm də kitab bazarında uşaq kitablarına olan maraqla əlaqələndirilir.

Birləşmiş Krallıqda Nyukasl Universitetinin Uşaq ədəbiyyatı üzrə professoru Kimberley Reynoldz (Kimberley Reynolds) qeyd etdiyimiz problemlə bağlı “Froqqinin balaca qardaşı: Uşaqlar üçün XIX əsr yevangelist (protestant sektalarından biri sayılır – S.Ə.) əsərlər və yoxsulluğun siyasəti” adlı araşdırmasında¹⁵ Brenda təxəllüsü ilə tanınan Xanım Georgina Kasl Smitin (Mrs.Georgina Castle Smith, 1845-1933) yaradıcılığında “küçə ərəbi nəsr” adlı janrın xüsusi yer tutduğundan bəhs etmişdir.

Kraliça Viktoriyanın hakimiyyəti dövründə Britaniya uşaq ədəbiyyatı əslində Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi əsasən siyasi kontekst və bu dövrün mühüm və tanınmış ədəbi simalarının yaradıcılığı əsasında təyin edilə bilər.

Bu dövrdə fentezi janrı uşaq ədəbiyyatında dominantlıq qazanmış Marqaret Qatti (Margaret Gatty, 1809-1873), Dina Mariya Malok Krayk (Dinah Maria Mulock Craik, 1826-1887), Mariya Moulsvors (Maria Molesworth, 1839-1921), Lyüsi Leyn Klifford

¹⁵ Reynolds, K. *Froggy's Little Brother: Nineteenth – Century Evangelical Writing for Children and the Politics of Poverty.* / K.Reynolds. – *The Oxford Handbook of Children's Literature.* – Ed. by Julia L.Mickenberg and Lynne Vallone. – Oxford: Oxford University Press, Inc., – 2011. – p.255-274

(Lucy Lane Clifford, 1846-1929), Françes Hocson Burnett (Frances Hodgson Burnett, 1849-1924), Meri De Morqan (Mary DeMorgan, 1850-1907) kimi realist yazıçıların yaradıcılığı müəyyən uşaq xarakterlərinin və həyatı hadisələrin bədii təcəssümü ilə oxunaqlı əsərlərin müəllifi kimi tanınmışlar.

Beləliklə, fentezi termininin ədəbi dövriyyəyə məhz XIX əsrdə daxil olduğu ədəbi fakt kimi diqqəti çəkir. Fentezi janrında yazılmış əsərlər oxucuya “ikinci dünyada yaşamaq” imkanı vermişdir. Bu dünya oxucuya real dünyada ona məlum olan çox-çox şeylərlə rastlaşsa da, təsəvvürə gətirilən yeniliklərlə tanış olurlar.

Müasir Britaniya ədəbiyyatının və poeziyasının ən çox sevilib seçilən yazarlarından biri olan yəhudi əsilli Maykl Rozen (Michael Rosen, 1946) 140-dan çox kitabın müəllifi kimi tanınır.

Maykl Rozenin Azərbaycan ədəbi-mədəni həyatı ilə tanışlığı, epistolayar dialoq aparması da xüsusilə qeyd oluna bilər. O, məktublarının birində yazırdı: “...16 yaşımə çatar-çatmaz ingilis ədəbiyyatını öyrənirdim. İngilis və irland şairlərinin bir neçə məşhur şeirini oxumuşdum. ... Xüsusilə Ceyms Coysun (irland yazıçısı Ceyms Coys, 1882-1941 – S.Ə.) “Qəribə adamın gənclik dövrünün portreti” kitabından xəbərim vardı. Həmin kitabda bir neçə eksperimental yazı var. Kitabın əvvəlindəki yazı belə səslənir ki, sanki bir uşaq bu sözləri söyləyir. Və kitabdakı həmin uşaq yaşa dolduqca, həmin sözlərin səslənişi də sanki yaşa dolur”.¹⁶

“Müasir Britaniya uşaq nəsrində Roald Dahl və Deyvid Almond yaradıcılığının tematik atributları” adlı ikinci yarımfəsildə qeyd olunur ki, Britaniya uşaq ədəbiyyatının rəngarəngliyindən və cəzbediciliyindən söhbət açan uşaq ədəbi tənqidinin mütəxəssisləri uşaqlığın, yaxud uşaq ədəbiyyatının tematik atributlarının uşağın mütaliəsində onun gələcək həyatına mühüm təsiri olduğunu ön plana çəkmişlər.

Britaniya uşaq ədəbiyyatında müasir yazıçıların yaradıcılığında xüsusi yer tutan tematik atributlar müasir uşaq həyatının yaşantılarıdır. Belə bir görmə bucağı altında uşaq yazıçılarını,

¹⁶ Maykl Rozenin Azərbaycana ünvanladığı 3 iyul 2017-ci il tarixli məktubu. / – Xəlilli Şahin, Əliyeva Səadət. Britaniya uşaq ədəbiyyatı. Dərs vəsaiti. – Bakı: Adiloğlu Çap Evi, – 2018. – s.239-240

xüsusilə onun oxucularını düşündürən məsələlər – uşaq həyatının dolanbac yollarında özünü tapmaq, şərə qarşı mübarizə aparmaq, həyatda öz yerini tapmaq uşaq dünyasının və onun “aktyor”larının ən vacib kredosudur.

Onu da qeyd edək ki, 1860-1930-cu illər Britaniya uşaq ədəbiyyatının birinci 1960-1970-ci illəri əhatə edən “qızıl dövrü”ndən sonra uşaq ədəbiyyatının zəngin tarixi ənənələri bazasında yeni dövr uşaq ədəbiyyatında müasir təmayülləri təmsil edən yazıçılar – C.R.R.Tolkin, C.S.Lüis, Roald Dahl, Deyvid Almond yeni nəsil nümayəndələri kimi tanınmışlar.

Roald Dahlın XX əsr Britaniya uşaq ədəbiyyatının yeni inkişafı istiqamətində mühüm rolu olduğunu söyləməyə zəmin yaradan yalnız “Matilda” əsəri deyil, eləcə də “Ceyms və nəhəng şaftalı” (“James and the Giant Peach”, 1961), “Çarli və şokolad fabriki” (“Charlie and the Chocolate Factory” 1971), “Dünya çempionu Denni” (“Danny, the Champion of the World”, 1975), “Henri Şuqerin gözəl hekayəsi” (“The Wonderful Story of Henri Sugar”, 1977), “Küpəgirənlər” (“The Witches”, 1983) adlı əsərləridir. Onun kitabları əlli ildən çoxdur ki, dünya uşaq ədəbi tənqidinin tənqid və təhlil obyektinə, ədəbi və elmi çevrənin adamlarının müzakirəsinə çevrilmişdir.

Roald Dahlın “Matilda” adlı fantastik əsərində onun baş qəhrəmanının dörd yaş üç aylığında kitabxanada uşaqlar üçün yazılmış bütün kitabları mütaliə etməsi kitabxanaçı xanım Felpsi təəccübləndirir. Kənddəki kütləvi kitabxanadan götürdüyü kitablardan dərslər alan azyaşlı Matilda qeyri-adi uşaq təsiri bağışlayır.

Roald Dahlın əksər uşaq qəhrəmanları məsum və ağıllı uşaqlardan ibarətdir. Lakin ədibin uşaqlara həsr etdiyi kitablarda bir məqam da diqqətdən yayınmır. Bəzən ayrı-ayrı uşaq xarakterlərini əsərinə gətirən müəllif müsbət xarakterlərin ən yaxşı keyfiyyətlərini mənfi uşaq tipləri ilə müqayisədə daha aydın və dinamik üslubda oxucu diqqətinə çatdırmağa çalışır. Məsələn, yazıcının “Çarli və şokolad fabriki” kitabında beş uşağın çox fəal şəkildə sərgüzəştləri qələmə alınmışdır. Müsbət obraz kimi oxucu diqqətini çəkən, əsərin baş qəhrəmanı Çarli kasıblığın girdabına düşən baxımsız uşaq kimi təsvir edilir.

Roald Dahlin əsərlərində ən çox diqqəti cəlb edən mövzulardan biri uşaqlarla böyükər arasında münasibətlərin bədii ifadəsidir. Yazıçı bu mövzuya həsr etdiyi əsərlərində uşaqların böyükərə qarşı mübarizəsi tərəfində dayanmış və üstünlüyü balaca uşaqlara vermişdir. Roald Dahlin sənətkar gücü də bundadır. Ona görə ki, uşaqları öz müstəmləkəsinə çevirən böyükərlərin hərəkəti və münasibəti oxucuda da ikrah hissi oyadır. Balaca uşaqların öz hüquqları uğrunda mübarizəsində yazıçı heç də balaca uşaqlarda utopik keyfiyyətlərin yox, real həyatın fəsadlarının bədii inikasını yaratmışdır.

Müasir Britaniya uşaq ədəbiyyatının çoxsaylı yazarları sırasında daha çox sevilən və əsərləri dünya xalqlarının bir sıra dillərinə tərcümə edilən söz adamlarından biri də Deyvid Almondur (David Almond – 1951). “Yuxusuz gecələr” (“Sleepless Nights”) adlı böyükər üçün yazdığı hekayələr kitabını 1985-ci ildə çap etdirən ədib uşaqlar üçün “Skellig” (“Skellig”) adlandırdığı uşaq kitabını 13 il sonra – 1998-ci ildə nəşr etdirmişdir. Bu kitabına görə o, 1998-ci ildə Karnegi medalına və Uitbred mükafatına layiq görülmüşdür. Magik realizm janrında yazdığı əsərlərinə, xüsusilə Britaniya uşaq ədəbiyyatına verdiyi töhfələrə görə o, 2010-cu ildə Hans Kristian Andersen mükafatı laureatı olmuşdur.

İki dəfə Uitbred uşaq ədəbiyyatı mükafatına layiq görülən Deyvid Almondun “Skellig” kitabından oxuculara yaxşı məlum olan Maykl obrazı ikinci kitabda Minaya onun hiss, duyğularına güclü təsir göstərən müsbət obraz təsiri bağışlayır. Bu əsərləri oxuyan oxucular hər iki obraza valeh olurlar, ona görə ki, hər iki obrazda, xüsusilə Mina obrazında onlarda xoş əhval-ruhiyyə, ovqat yaradan yaxın adamlarını tapırlar.

Yazıçının əsərlərini uşaqlara sevdiren vacib detallardan biri də rəmzlərin sənətkarlıqla mətn daxilində verilməsidir. Məsələn, quşun rənz kimi mətnə daxil edilməsi uşaq azadlığının ən yaxşı təəcəssümü kimi diqqəti çəkir. Yaxud Mina anası ilə gəzintiyyə çıxarkən onlar bir müddət danışmır. Yazıçının fikrincə, sükut özü çox şeyləri deyə bilir, o, insanlara özünü uzun-uzadı və şişirdilmiş cümlələrlə müdafiə etmək əvəzinə seçilən ən yaxşı vasitədir.

Deyvid Almondun yazı üslubu, tematik atributları uşaq dünyası

üçün ənənəvi Britaniya ədəbiyyatının böyük yazıçı, şair və dramaturqlarının söz dünyasına uyğun nümunələrə istinadən seçilmişdir.

“Mənim adım Minadır” əsərində bədii obraz kimi oxucu diqqətinə çatdırılan Mina oxucu ürəyinə gur işıq salır. İti zehni, açıq ürəyi ilə çoxlarının diqqətini cəlb edən bu obraz uşaqlara əsl həyat haqqında həqiqətləri açıb göstərir və insanları əhatə edən möcüzələrlə tanış edir.

Yazıçı oxucu ürəyinə o vaxt yol tapır ki, onun qələmə aldığı hadisələr bir nəfərin yox, minlərin, milyonların düşünüb-daşındığı problemlərlə bağlı olur.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətlərinin öyrənilməsinə və araşdırılmasına həsr olunmuş dissertasiya işi ədəbiyyat tarixinin inkişaf mənzərəsi, onun istiqamətlərini əsasən elmi mənbələr, eləcə də bədii ədəbiyyat nümunələri bazasında müəyyənləşdirmişdir.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətləri üç əsas dövrün, o cümlədən 1860-1930-cu illər, 1960-1970-ci illər və müasir dövr Britaniya uşaq ədəbiyyatının özünəxas təmayülləri və onların tanınmış yazarlarının əsərləri əsasında tədqiqata cəlb olunmuşdur.

Britaniya uşaq ədəbiyyatının istiqamətlərinin öyrənilib tədqiqata cəlb olunmasında Böyük Britaniyanın uşaq ədəbiyyatı üzrə tədqiqatçılar, şair və yazıçılarla, o cümlədən, London Universitetinin uşaq ədəbiyyatı üzrə professoru Maykl Rozen, Uels Universitetinin professoru Deyvid Kristall, Nyukasl Universitetinin professoru, Uşaq ədəbiyyatı üzrə Beynəlxalq Tədqiqatlar jurnalının baş redaktoru Kimberley Reynoldsla epistoluar dialoqlar aparılmışdır. Uşaq ədəbiyyatı əlaqələri kontekstində elmi araşdırma üsulları kimi Sidney Texnologiya Universitetinin Təhsil və mədəniyyət departamentinin professoru Rozmari Ross Constonun müasir Britaniya ədəbiyyatının tanınmış uşaq yazıçısı Deyvid Almondun əsərləri barədə ünvanımıza göndərdiyi ədəbi tənqidi essesi (“Az söz, düz söz”) barədə şərh və müddəalarımıza dissertasiyanın III fəslində müəyyən yer ayrılmışdır.

Aşağıda “Nəticə” hissəsinin əsas müddəalarını təqdim edirik:

–Kraliça Viktoriyanın hakimiyyəti dövründə (1832-1901) Britaniya uşaq ədəbiyyatında yaranan ədəbi janrlardan biri “küçə

ərəbi nəsrı” (“street arab fiction”) adlandırılmış, bir sıra tədqiqatçı alimlərin bu kimi əsərləri həm də “kimsəsiz, yurdsuzlar hekayələri” (“waif stories”) adlandırması bu janrın populyarlığına ciddi xələl gətirməmişdir. Bu janrda yazan, xanım yazıçı Brenda təxəllüsü ilə yazmış və onun 1875-ci ildə Londonda nəşr etdirdiyi “Froqqinin balaca qardaşı” adlı romanı “küçə ərəbi nəsrı” janrında yazılmış “yerli oriyentalizm”in sənət şedevri hesab edilə bilər;

–Həm Britaniya, həm də dünya realist ədəbiyyatının korifeylərindən biri olan Çarlz Dikkens yaradıcılığı eyni zamanda Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişafında mühüm mərhələ sayıla bilər. O, bədii nəsrin realist pafosu ilə uşaq ədəbiyyatının zənginləşdirilməsində ədalətli cəmiyyətin səfiri kimi çıxış etmişdir. Yaşadığı ağır uşaqılıq illərinin əhatəsində real həyat gerçəkliyi kontekstində özünün məşhur “Milad povestləri”ndə ədəbi nağılın yeni tipini yaratmışdır.

–Britaniya uşaq ədəbiyyatının klassikləri, yaxud müasir kitab bazarında alıcı və oxucuların böyük rəğbətini qazanmış Lüis Keroll, Beatris Potter, Alan Aleksandr Miln, Enid Blayton, Klayv Stəpls Lüis, Pamela Lindon Trevers, Roald Dahl, Alan Qarner, Jaklin Uilson, Filip Pulman, Coan Roulinq kimi yazarların uşaq ədəbiyyatına gətirdiyi yeni üslub, janr yenilikləri bu sahənin böyük ədəbiyyatın janrı deyil, müstəqil ədəbiyyat olduğunu söyləməyə əsas verir;

–XIX əsrdə Britaniya və Amerika ümumi və uşaq ədəbiyyatı arasında sərhədsiz xətlərin çəkilməsi ədəbiyyatın vəziyyətini mürəkkəbləşdirməmiş, əksinə onun inkişafı istiqamətində yeni bir mərhələnin yaranmasına rəvac vermişdir;

–Uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətlərinin mühüm və davamlı janrlarından biri şeirlərdir. Meri Kuperin “Tom Sambın qəşəng mahnı kitabı” həm uşaq ev məktəbinin keçdiyi yola nəzər salınmasında, həm də uşaq şeirinin inkişaf istiqamətinin müəyyənləşdirilməsində fakt və mənbə kimi diqqəti çəkir;

–1920-ci və 1930-cu illərdə uşaqlar üçün yazılan detektiv hekayələr Britaniya uşaq ədəbiyyatının qızıl dövrünə təsadüf edir. Bu illərdə yazılan əsərlərdə əsasən qəhrəman oğlan obrazları təqdim

edilmişdir, bu isə onları çətin və dəhşətli vəziyyətlərdən çıxarmaq və problemləri həll etmək üçün ən yaxşı vasitə hesab edilmişdir;

–Uşaqların yazdığı əsərlərin uşaq ədəbiyyatına deyil, uşaq mədəniyyətinə aid edilməsi məqsədəuyğundur;

–Britaniya uşaq ədəbiyyatının inkişaf istiqamətlərinin öyrənilməsi və tədqiqi bir daha onu söyləməyə zəmin yaradır ki, uşaq ədəbiyyatı yalnız ümumi ədəbiyyatın əsas sahələrindən biri deyil, eyni zamanda dünya ədəbiyyatıdır.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu və elmi müddəaları aşağıdakı nəşrlərdə əksini tapmışdır:

1. İngilis-amerikan uşaq ədəbiyyatına nəzər // – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi. – 2013. № 3, –s.138-143;
2. Lüs Keroll yaradıcılığı və şəxsiyyəti // Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 91-ci ildönümünə həsr olunmuş Gənc tədqiqatçıların II Beynəlxalq elmi konfransı. Materiallar. – Bakı: –18-19 aprel, – 2014. – s. 386-387;
3. Британские литературные сказки XX века и их переводы на азербайджанский язык // Актуальные вопросы, проблемы и перспективы развития гуманитаристики в современном информационном пространстве: национальные и интернациональные аспекты. Збірник наукових праць (за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції від 30-31 травня 2014 року). – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2014. – с. 17-19;
4. Формирование и пути развития Британской детской литературы (на материале произведений Чарльза Диккенса, Вильяма Теккерея и Льюиса Керролла) // The Fifth European Conference on Languages, Literature and Linguistics (10th February, 2015). – Austria. Vienna: “East-West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, – 2015. – p.37-43;
5. İngilis uşaq ədəbiyyatında Çarlz Dikkens mərhələsi // Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 92-

- ci ildönümünə həsr olunmuş Gənc tədqiqatçıların III Beynəlxalq elmi konfransı. Materiallar. [2 cildə]. – Bakı: – 17-18 aprel, – c.II. – 2015. – s. 1067-1068;
6. Дэвид Алмонд – создатель жанра магического реализма в Британской детской литературе (на примере повестей «Скеллиг» и «Мальчик, который плавал с пираниями» // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi Xəbərləri, – 2015. № 62, – s.320-325;
 7. Britaniya uşaq nağılları və onların Azərbaycan dilinə tərcüməsinin bəzi məsələləri // Beynəlxalq Uşaq ədəbiyyatı Simpoziumu. – Bakı: – 21-23 aprel, – 2016. – s.181-186;
 8. Gizli həqiqətlər və ingilis uşaq şeirindən seçmələrin Azərbaycan dilinə tərcüməsi // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, – 2017. № 1 (101), s. 431-435;
 9. Britaniya uşaq ədəbiyyatının təşəkkülü və inkişafının bəzi aspektlərinə dair // – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, – 2017. № 2 (102), – s. 302-304;
 10. Britaniya uşaq ədəbiyyatı (həmmüəlliflə). Dərs vəsaiti. / – Bakı: Adiloğlu Çar Evi, – 2018. – 462 s.;
 11. Artistic reflection of real life in Roald Dahl's works // Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin anadan olmasının 95-ci ildönümünə həsr olunmuş “Davamlı inkişaf və humanitar elmlərin aktual problemləri” mövzusunda beynəlxalq konfransın materialları. – Bakı: Azərbaycan Universiteti, – 14-15 may, – 2018. – s.185-191;
 12. Britaniya uşaq ədəbiyyatının “qızıl” dövrü və istiqamətlərinin səciyyəvi xüsusiyyətlərinə dair // – Bakı: AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2018. № 7, – s.241-250;
 13. British children's literature and its role in formation of children's personality // Алматы: Изд-во «Казак Университети», Казахский Национальный Университет имени Аль-Фараби, Вестник, Серия Филологическая, – 2019. № 4(176), – с.66-71

Dissertasiyanın müdafiəsi 31 may 2021-ci il tarixində saat 11.00 Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.12 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dillər Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat "30 aprel" 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: _____

Kağızın formatı: _____

Həcm: 40468

Tiraj: 100 nüsxə